

1987. NOVEMBER 26.

Most, hogy elszántad magadat, hogy elmondod életed jellegzetes mozzanatait, kezdjük az időrenddel. Hogy lettél? Hol lettél? Miből lettél?

Eléggé hagyományos módszerrel készültem: egy házasságból születtem. Csakhogy maga a házasság nem volt hagyományos. Nem vagyok nagy családkutató, még annyira sem, amennyire ez indokolt lenne. Azt hiszem, az egész életem kezdetének ez a szaggatottsága, és az a sötétség, ami a gyerekkoromat beárnyékolta, az valamilyen titkos módon visszatartott attól, hogy nagyon kutakodjak ekörül. Később azért persze elkezdett érdekelni a dolog, és akkor kiderült, hogy részben a források sincsenek meg, mert nagyon hányatott története volt ennek a családnak, részben nem is nagyon van kinyomozható múltja. Annyit mindenesetre tudni, hogy a magyar társadalomnak két egészen távol eső részéből került össze apám és anyám, nem is tudom pontosan, milyen körülmények között. Anyám parasztcsaládból származik, ha ez nem túlzott egyszerűsítés, ugyanis nem egyszerűen parasztok voltak, hanem valami földönfutó nincstelen, nem tudom, miféle fajta. Testalkatukról ítélve alföldiek vagy felvidékiek lehettek, kicsit tésztarucúak, kerek fejűek. De a nyomuk elvész.

Nem tudsz semmit a kezdetekről?

Legutolsó ősöm ezen az ágon, akit ki lehet deríteni, az Bujákon volt kanász. De hogy ő hogy került oda? Valószínűleg úgy, hogy egy batyuval a hátán beállított a faluba. Vagy kinőtt a földből. Vagy el se tudom képzelni. Olyan szegény népség volt, hogy valahogy a múltjuk is beleveszett ebbe a szegénységbe. Amit lehet rólok tudni, az, hogy nagyapám hihetetlen nagy karriert csinált, mert bekerült a Beszkárthoz,¹ ami abban az időben nagy dolog volt, nyugdíjas állást jelentett. És ott valami krampácsoló pályamunkásból egészen ellenőrségig, vagy nem tudom, meddig vitte. Anyámék gyerekkorukban a Szépilona remíz² mellett laktak. Nagyanyámat még ismertem. Egyike volt azoknak, akiket őszintén és feltétel nélkül szerettem ebben az életben. Beszélni ugyan nem nagyon tudtunk egymással. Ő még magában hordta mindazt, amit a szegénységből lehetett örökölni. Egyrészt valami sérthetetlen emberséget, másrészt a félelmet mindentől, ami modern technika. A telefont hosszú évekig nem merte fölvenni. Amikor egyszer megszólalt a telefon, valaki engem már mint íróat keresett, és anyám éppen fürdött, nagyanyám rémülten felkapta a telefont, és egy szuszra belekiabálta: Itt nem lakik semmiféle Orbán Ottó, és az Ica meg a kádban van. Majd ijedtében lecsapta a kagylót. A családnak ebből a részből még ismertem egyik nagybátyámat, meg egy nagynénemet. Sokan voltak testvérek, de valami filléres hagyatéki ügy miatt, vagy Isten tudja,

¹ BSzKRT – Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság.

² Ma is működő kocsiszin, XII. Budakeszi út 9–11.

miért, nem voltak jó viszonyban egymással. Nem sokat tudtam meg róluk. Csak azt tudom, hogy nagyon szegények voltak. A vallásuk sem került szóba, azt hiszem, hogy római katolikusok voltak, de nem voltak templomjáró emberek.

Édesanyád katolikus volt?

Édesanyám katolikus volt. Aminek később nagyon fontos dramaturgiai szerepe lesz, mert őmiatta számítottam én '44-ben kivételnek. De ami a családot illeti, nem volt rajtuk semmi említésre méltó. Olyan tragédiák történtek velük, hogy az egyiknek a férje ivott, a másik, nagybátyám, az maga is ivott. Szóval minden, ami a szegényekkel szokott történni. Csupa vér volt az életük, csupa nyomorúság, mindenbe belekeveredtek, mindennel megharcoltak, de még el se nagyon tudták mondani, meg se nagyon tudták fogalmazni. Fiatalkori fényképein anyám nagyon szép, szőke lány. Ez a fiatal lány a Hangyához³ került. Kézbesítő, vagy nem tudom, mi lehetett. Hogy pontosan hogyan és mikor találkozott apámmal, azt sem tudom. Apám akkoriban valami malomnál volt könyvelő, ezt se tudom pontosan, mindenesetre tisztviselő úr volt. Bár az sem volt valami nagyon előkelő állás, de az a társadalmi osztály, amihez ő tartozott, fényévnyi magasságban volt anyám társadalmi helyzete fölött.

Mi volt az édesapád végzettsége?

³ A „Hangya” Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet szövetkezeti hálózat volt Magyarországon a 20. század első felében.

Azt hiszem, középiskola. Egyetemi diplomája nem volt. Ez egy zsidó család volt, de ez is kétféle. Egy gazdagabb polgárcsalád – családi legenda szerint valamelyik dédapám Kossuthnak árut szállított, de ezt fenntartásokkal fogadtam, mert ezekben a családokban a legenda keveredett mindig a valósággal. Persze lehet, hogy ez esetben tényleg így volt. Mindenesetre ezek gazdagabbak voltak. A másik része, azt hiszem, ez az apám anyai nagyanyjának a családja volt, az nagyon szegény volt. Családi veszekedések elharapott mondataiból lehet arra következtetni, hogy valahol a Délvidéken balyuztak. Hogy pontosan hogyan keveredtek föl Pestre, azt nem tudom. Apám Stájerlakaninán született. Versec környékén van, ma Jugoszláviához tartozik.⁴ Apai nagyapám ott volt, azt hiszem, állomásfőnök, vagy valami ilyesmi. Úgy látszik, mind a két család valami természetfeletti vonzalmat érzett a sínek iránt, mind a kettőben van valami közlekedés. Hogy ez a házasság pontosan hogyan jött létre, hogy találkoztak egymással, arról én nem tudok. Apám korai halála miatt ezek a történetek valahogy kiestek az életemből, csak elharapott félmondatokból kezdtem összerakni később a történetüket.

Azt tudom, borzasztó drámai és mind a két családot – főképp az apámét – megmozgató esemény volt ez a házasság. Rangon aluli házasságnak számított. A könyvelő úr, aki nagy karrier előtt állt, mert főkönyvelő is lehetett volna belőle – egy protilányt hozott a családba. Ráadásul a vallási fenntartások is élénkek voltak. Merthogy anyám keresztény volt, noha apám

⁴ Ma Anina; város Romániában, Krassó-Szörény megyében. A település Stájerlak és Anina egyesítésével jött létre.

is kikeresztelkedett, már római katolikusként nősült. Hogy mikor lépett be a katolikus egyházba, azt nem tudom. Mindenesetre nagy családi botrányok voltak. Anyám későbbi elbeszéléseiből tudom, hogy névtelen leveleket kapott apám az anyám „viselt dolgairól”, amik persze nem voltak igazak. Az egész valahogy borzasztó földszintes, kisszerű tragikomédia volt.

Az is a családi legendáriumba tartozik, hogy apám szeretett volna tanulni, de nagyanyám nem taníttatta, mert apám nővéreit és húgait kellett eltartani, legalábbis segíteni a családi költségvetés egyensúlyát fenntartandó, és korán el kellett mennie dolgozni. Ez egyik nagy fájdalma volt az életben.

Amikor kiderült, hogy nem lehet lebeszélni a házasságról, akkor a nagyanyám kvázi kitagadta anyámat, és egy évig – a családi legenda szerint – nem álltak szóba egymással. Közben én már készülődtem. Itt lépek a színpadra. Egyéves házasság után megszülettem.

Mikor és hol?

'36. május 20-án, Budapesten, a Fásor Szanatórium-ban. Ez egy előkelő hely volt. Azt hiszem, a Vilma királynő úton.⁵ Ez is félmondatos emlékezések formájában hangzott el.

Békekövetnek érkeztem ebbe a családba. Egyéves lehettem, amikor egy ünnepélyes családi összejövetel alkalmával elvittek a nagyanyám lakásába, a Szondi utcába. Összegyűlt az egész család. Körülálltak. Ez volt az ünnepélyes békekötés. A békekötés tulajdonképpen

⁵ VII. Városligeti fásor 9–11. (volt BM Központi Kórház). A születési anyakönyvi kivonatban szintén VII. kerület áll; Orbán Ottó a hangfelvételen Pajor Szanatóriumot mond, feltehetően tévedésből.

ezzel meg is lett volna, és mindenki átadhatta volna magát az ünnepi hangulatnak, csakhogy én kitartóan ordítottam. Akkor történt meg az, aminek részletei olvashatók a *Gyökér a földben* című önéletrajzi versciklusomban. A béke megpecsételéseként a nagyanyám rakott tisztába, a pelenkát egy biztosítótűvel tűzte össze, és miután eléggé öregecske volt, és kijött már a gyakorlatból, azt a testrészemet, amelyiket általában a férfi legnemesebb szervének tartanak, azt hozzátűzte a biztosítótűvel a pelenkához. Amikor végül is nem tudták eldönteni, hogy mi lehet velem, kibontottak, akkor derült ki, hogy a pelenka csupa vér. Ennek megfelelően anyám ájuldozott, a nagyanyám nem tudom, mit csinált. Ezt mélyen jellemzőnek tartom erre az egész családra. Meg valamilyen módon az én életemre is. Már a kezdet kezdetén. Ha hihetek abban, hogy az embernek a stílusát meg a világlátását a környezete, a körülményei is lényegesen alakítják, akkor valami okból sorsszerűen kapcsolódott hozzám az abszurditás, a tragédiában mindig valamilyen komikus elem. Csupa sötétséggel írt történet. Megcsappant remények, befuccsolt karrierok, rosszul sikerült házasságok. Most nem az apám és az anyám házasságára gondolok, hanem általában, ami körülvette a család egészét. De ebben rögtön megjelent a harsány röhögés is, ami valahogy minősítette ezt a tragédiát.

Ez emberi számítás szerint '37-ben történt, a mi családunknak akkor ez volt a nagy tragédia. Közben volt a Röhm-puccs,⁶ közben a világ egyre nagyobb sebességgel kezdett zuhanni a második világháború felé. Ez

⁶ Ismertebb nevén a „hosszú kések éjszakája”; az NSDAP által 1934. június 30. és július 2. közt végrehajtott politikai gyilkosságok sorozata.

a kis történelem volt, amit én a család történetéből tanultam, ami valamiféle fogékonyságot ébresztett bennem az iránt, hogy később se menjek el az ilyen apró részletek mellett, hogy ezek megragadjanak bennem, és képes legyek rájuk figyelni.

Te mindig csak a nagyanyáidról beszélsz.

A nagyapáimat már nem ismertem, meghaltak még születésem előtt.

Már csak a nagymamák uralkodtak?

Élénken emlékszem a különbségre is közöttük. Anyai nagyanyámat nagyon szerettem. Nem emlékszem olyasmire, hogy mi valaha is beszélgettünk volna, nem is nagyon tudhattunk miről. Egy gyerek a nagyanyjával amúgy sem szokott nagyon társalogni. Ugrok egyet! Később Nagy Lacival voltam olyan barátságban, mint a nagyanyámmal. Hogy nem volt sok beszélgetni való témánk, viszont nagyon szerettünk egymás társaságában elüldögelni, akár hallgatva is. Anyai nagyanyámra emlékszem így, hogy szerettem vele lenni. Békeséges volt, olyan ételeket főzött nekem, amelyeket ő tudott. Krumplis gánca, ez volt a csemegéje, meg fánkot sütött. Másik nagyanyámmal kapcsolatban mindig volt bennem valami félsz, ott mindig viselkedni kellett. Az egész család olyan volt. Én azt hittem, hogy ez csak abban a családban történik így. Később kiderült, hogy mindenütt találni hasonlót. „Úgy ízlett ez a sütemény, hogy hármát ettem belőle”. „Ötöt, drágám” – mondta nagyanyám.

Ez a versedben is benne van.

Igen. Ez volt a légkör ott, és valami kényszeredett-ség, idegenség, amiben soha nem tudtam igazán feloldódni.

Ti külön éltetek?

Külön. Az első lakásunkra nem emlékszem, még emlékképem sincs róla, azt csak tudom, hogy egy közép-osztálybeli lakásban valahol mi is a Szondi utcában laktunk. És akkor elkezdődött valami homályos történet. Apámnak a nővére, szintén magyar férjével együtt, kivándorolt Argentínába. Valamikor a harmincas évek elején. Az évtized második felére valamennyire megszédtek ott magukat, és komolyan szó volt arról, hogy a szüleim is esetleg utánuk mennének. Megint egy tragikomikus mozzanat: anyámat meg engem kiengedtek volna, de apám a Horthy-hadsereg tisztje volt, és tiszti becsületszavát vették, hogy ő elkísérhet bennünket, de haza kell térnie. Apámnak a tiszti becsületszó, az szent volt, nem akarta megszegni, ezért úgy alakult a dolog, hogy akkor inkább el se indultunk. Tulajdonképpen ez volt az első lépés a halála felé. És ez a tiszti tartás később is előjött, még '44-ben is, amikor már munkaszolgálatosként és már félig nem emberi állapotban lévő roncsként vánszorgott.

Szóval nem mentünk Argentínába. Viszont ez csak az utolsó pillanatban derült ki, úgyszólván akkorra már eladtuk a bútorainkat. Az első emlékeim a Nádor utcai házhoz kötődnek. Nádor utca 14. Itt éltem át a háborút, itt történt velem tulajdonképpen minden lényeges.

Hol lehet megtalálni ezt a házat? Ennek a zöld szőr-

nyetegnek, ami a Tervhivatalnak az épülete,⁷ és nagyon sok évig épült, aztán annyi vita indult körülötte, az valaha a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak a helyére került. Amit '44 karácsony estéjén bombáztak le. A Zrínyi utcai szárnya megmaradt, de a tér felé eső részé porig omlott. Mellettünk akkoriban az Olasz Bank volt – ez most a Takarékpénztár épülete. Körben is ilyen bérházak és banképületek mindenfelé. Ez a ház nevezetes hely. Déry önéletrajzát⁸ olvasva jöttem rá (később még sor fog kerülni rá, hogy ezt elmondjam), hogy a háztulajdonosék az ismerősei voltak, az ostrom utolsó heteit ott bujkálta végig. Textiles lerakatok sora volt erre. Apám a szomszédban, egysaroknyira dolgozott,

⁷ V. Széchenyi tér, ma irodaház.

⁸ „Előszedtem asztalfiókomból San Salvador-i állampolgárságomat, ráhamisítottam anyám nevét, s ketten beköltöztünk egy Nádor utcai házba, egy évek óta külföldön élő rokonunk lakásába. Négyen laktak már ott: egy emigrált bécsi család, mely hosszú internátság után saját árnyékává fogyva, de legálisan tartózkodott az országban, s rokonunknak hatvanéves, szudétanémet származású volt házvezetőnője, aki vénlány szívében az oroszlán bátorságával s a kígyó ravaszságával védelmezte volt gazdái tulajdonát. Ajlit – így becézte a család – gyerekkorom óta ismertem.

Egy teremszerű szobában, a lakás könyvtárában kaptunk két alvóalkalmatosságot, anyám egy összehajtható vaságyat, én egy diványfélért, mely azonban oly keskeny volt, hogy többnyire a földön aludtam. Feleségemet, akivel kapcsolataim, mint említettem, még nem voltak okmányszerűek, nem akartam nevemmel, személyemmel hírbe keverni, ezért a tizenegy hónap alatt csak elvétve lakott velem egy lakásban, ritkán mutatkoztunk együtt, csak ha feltétlen szükség volt rá. A Nádor utcában azonban naponta megfordult, idejének java részét, később éjszakáit is ott töltötte, jóllehet a házmesterekről az a hír járta, hogy nyilasok vagy nyilas érzelműek. Csak röviden emlitem itt meg, hogy átköltözésem után hamarosan találtam illegális politikai munkát a magam számára, s napközben keveset tartózkodtam odahaza.” Déry Tibor, *Emlékek az alvilágból*, in *Uő, Botladozás. Összegyűjtött cikkek, tanulmányok*, I, összeáll., szerk. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 102.

a Sopron és Újpesti szőnyeg, és nem tudom, micsoda, cégnél,⁹ ennyire emlékszem belőle inkább.

*A Sas utca is közel van, ahol Vas István nőtt föl,
szintén textiles családban.*

Igen. Tulajdonképpen az a lényege a dolognak, hogy ebben a lakásban szüleim átmeneti szállásra rendezkedtek be. Vettek valami bútort, arra a kis időre, amíg ki nem derül, hogy maradunk, és nagyobb lakásba megyünk-e, vagy mégis elmegyünk Argentínába. Kétszobás udvari lakás volt ez az első emeleten. Az első emlékképem az a világról, hogy vasárnap van, reggelizünk, besüt a nap. A nap soha nem sütött be az első emeletre, de az udvarba besütött annyira, hogy világos volt nagyon a szobában. Egy széken ülök, és a szék neki van tolva az asztalnak annyira, hogy le ne essek, a székek nincs karfája. És habos kávé van reggelire. Apám pedig, aki a kovászos uborkát imádtta, keresztülnyúl az asztalon, kivesz egy darabot, ami kicsúszik a kezéből, és beleesik a habos kávéba. Az első kerek mondat, amire emlékszem ebből a világból, az, hogy anyám azt mondja: Úgy kell az ilyen cement embernek, aki habos kávéhoz kovászos uborkát eszik. Hogy erre miért emlékszem? Valahogy máig úgy van bennem, hogy a teremtés, az valami ilyen. Ilyen fényes, habos kávéban uborka, és a felnőttek, az óriások országában ülök egy asztalnál, majdnem a nyakamig ér minden, és körülöttem történnek a dolgok. Semmi összefüggő emlékem erről a korszakról nincsen, csak töredékek, képek.

⁹ Az Újpesti Gyapjúszővőgyár Rt. és a Soproni Szőnyeg- és Textilművek Rt. 1940-ben Soproni és Újpesti Posztó- és Szőnyeggyárak Rt. néven egyesült.